

ISSN 0350–185x, LXIX (2013)
UDK: 811.163.41'367„,1858“ ; 811.163.41'366.54
ID: 199299596
DOI: 10.2298/JFI1369255P
Примљено: 31. марта 2013.
Прихваћено: 5. априла 2013.
Оригинални научни рад

СЛОБОДАН Ј. ПАВЛОВИЋ*

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику

ТЕОРИЈСКЕ ОСНОВЕ ДАНИЧИЋЕВЕ ПАДЕЖНЕ СИНТАКСЕ (ПРИЛОГ ИСТОРИЈИ СРПСКЕ ФИЛОЛОГИЈЕ)**

У раду се разматрају теоријске и методолошке основе Даничићевог приступа падежу у *Србској синтакси* (1858). Прва српска синтакса настаје у време успона компаративне граматике, која у сфери синтаксичких истраживања трага за изворним и општим значењем падежа, да би се већ током прве половине XIX века стабилизовале две супротстављене падежне теорије, и то локалистичка и логичко-граматичка. Даничићева *Србска синтакса* настаје као израз компромиса између ових двеју теорија.

Кључне речи: српска синтакса, Ђура Даничић, локалистичка падежна теорија, логичко-граматичка падежна теорија, граматички падежи, просторни падежи.

1. Увод. Непосредно након појављивања Даничићеве *Србске синтаксе* (1858) Ф. Миклошич (1858: 381) у *Србским новинама* објављује врло позитиван критички приказ истичући да у овом делу „не само [да] нема ни једнога правила непосредно, него су и примери из литературе узети“, при чему „ни један период србске литературе није прескочен, него су споменици из дванаестог века до наших дана с марљивошћу, којом се доиста дивити треба, испитани и за синтаксу поцрпени“. Будући да се у уводном делу приказа истиче да научну синтаксу одликује управо поткрепљеност језичких правила примерима из литературе, и то како савремене тако и оне најстарије, најпозванији слависта онога времена (Ивић 1990а: 61) првој српској синтакси падежа приписује научни карак-

---

* slobodanpavlovic@sbb.rs

** Рад је настао у оквиру пројекта *Историја српског језика* (178001), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

тер. Ф. Миклошич у свом осврту, међутим, не даје информације о теоријско-методолошким захтевима који се стављају пред научну синтаксу његова времена, већ само најављује да ће у својој будућој упоредној синтакси словенских језика из Даничићеве књиге, осим примера, „поцрпсти много оштроумни примедба опште вредности“ (1858: 381). Мада М. Ивић (1990а[1981]: 66) примећује да „правог доказа нема да се то и обистинило“, те да је општу теоријско-методолошку концепцију пре преузео Даничић од великог слависте него обрнуто, Ф. Миклошич се у четвртој књизи своје *Упоредне граматице словенских језика* (1883[1868–1874]) – при образлагању локалистичког приступа словенском инструменталу – позива управо на Даничића.¹ Будући да је и А. Шлајхер, истакнути теоретичар међу компаратистима (уп. Ivić 1990б: 53; Ивић 1990а: 62), изнео похвалну оцену *Србске синџаксе*,² већ су у србистици XIX века препознате историјско-компаративне теоријске основе у Даничићевом приступу језичким фактима. Тако, на пример, Ј. Бошковић, који се и позива на Шлајхеров приказ (1888: 86–87), истиче да се у Даничићевим делима „јасно огледа *историјски и њорешени њравац новије филологије уошшије*“, тј. учење Ф. Бопа, Ј. Грима, А. Ф. Пота, Ф. Миклошича и осталих компаратиста (1888: 101–102). Како је познато да већ први компаратисти попут Ф. Бопа – оснивача компаративне граматике (Ivić 1990б: 50) – у тумачењу падежног значења полазе од просторних односа (уп. ВОРР 1833: 136), а како се Миклошич у свом локалистичком приступу позива управо на *Србску синџаксу*, локализам ће врло брзо и у србистици бити уочен као одлика Даничићевог приступа падежима. Тако П. Ђорђевић (1889б: 48–49; уп. и 67–68) и Миклошича и Даничића експлицитно сврстава у локалисте, да би А. Белић – уз више различито интонираних оцена *Србске синџаксе*, о чему детаљно говори М. Ивић (1990а) – своју главну замерку ставио на Даничићев локалистички теоријски оквир (1947: 175). М. Ивић (1990а: 64) сматра, међутим, да је локалистичка теоријска основа „недовољно приметна у ауторовом излагању“.³ С обзиром на

¹ Уп.: „wenn ich die locale bedeutung allen übrigen zu grunde lege, so glaube ich hierin nur einen vorgänger zu haben, G. Daničić, der in seiner serbischen syntax gleichfalls von der lokalen function des instr. ausgeht.“ (MIKLOSICH 1883: 683).

² Исп.: „dem leserkreise unserer beiträge liegt das werk zwar ferner, für die Slawen aller stämme ist es aber von grosser bedeutung, da es unseres wissens das erste derartige werk ist, wie denn die slawische syntax bis auf die neuere zeit nur stiefmütterlich behandelt zu werden pflegte“ (SCHLEICHER 1861: 247).

³ Критички став према локализму у србистици још крајем XIX века заузима П. Ђорђевић у уводу своје студије *О њадежима без њредлога* приговарајући Ј. Жи-

такве оцене, чинило се да би за историју србистике било корисно размотрити теоријски оквир Даничићеве падежне синтаксе и осветлити епистемолошке основе под чијим је утицајем тај оквир развијан. То, у начелу, значи позиционирати Даничићеву *Србску синтаксу* у научни контекст у коме је настала без процењивања њене вредности из перспективе данашњег стања науке о језику.

Мада Ђ. Даничић не даје општетеоријска образложења својих аналитичких синтаксичких поступака, на основу иницијалне функције, односно значења сваког појединачног падежа и редоследа у низању значењских категорија, сасвим је јасно да он разликује падеже с примарно граматичком функцијом од падежа с изворно локалним, односно просторним значењем. У том смислу, Даничићева презентација језичке грађе може се размотрити из перспективе диференцирања „граматичких“ и „просторних“ падежа, премда он ту разлику експлицитно не формулише.

2. ДАНИЧИЋЕВ ПРИСТУП „ГРАМАТИЧКИМ“ ПАДЕЖИМА. Реченичне функције као примарна синтаксичка својства Даничић приписује номинативу, генитиву и акузативу.

2.1. Номинатив је одређен као падеж којим се исказује реченични субјекат и именски део предиката, односно предикатив. Значењским типовима субјекта Даничић се не бави (1858: 7), док примере предикативног номинатива класификује према типу глагола у позицији предиката (1858: 7–11), испољавајући на тај начин свест о значају синтагматских веза у синтаксичким описима падежа.

2.2. Све функције и значења српског генитива Ђ. Даничић групише у шест категорија и у том смислу говори о 1) генитиву припадања, 2) објекатском генитиву, 3) генитиву каквоће, 4) градивном генитиву, 5) временском генитиву и 6) генитиву целине, тј. деоном генитиву.

У оквиру присвојног генитива (1858: 11–23) диференциране су права, тј. отуђива (*сину сабља Јакшића Тодора*) и деона, тј. неотуђива посесија (*ејшо царе зајточника главе*), али су у ову категорију

вановићу оштрим речима: „жалити је, што се г. Живановић није забавио мало опширније овом теоријом посебице и ‘науком о падежима’ уопште, јер би, надамо се [...] нашао начина да изиђе на пут, бољи од Лангеовог локализма“ (1889а: 121). Такав став – обликован под очигледним утицајем младограматичара – опстаје и у србистици XX века, да би тек читаво столеће после П. Ђорђевића М. Ивић (1990а: 64), као представник српског структурализма, правдала Даничићев дискретни локализам његовом незаинтересованошћу „за општелингвистички аспект проблема“.

сврстани и примери експликативног (*не можох се ѿримакнуѿи од висине виѿше јеле*) и субјекатског генитива (*орање Марка Краљевића*), те генитива социјалних односа (*ја сам љуба Змаја Огњенога*). Критеријум класификације примера јесте, дакле, семантички тип везе који се остварује између посесума и посесора. Оваквим приступом као и уочавањем чињенице да је субјекат посесије по правилу исказан именицом с одговарајућом одредбом (1858: 22) Даничић истиче значај сагледавања синтагматских релација у синтаксичким анализама. Разматрањем комутабилности присвојног генитива с присвојним придевом, односно присвојном заменицом (1858: 23–49) испољен је осећај за парадигматске везе у синтакси.

Објекатски генитив (1858: 49–53) дефинисан је као израз предмета управне радње исказане глаголском именицом у својству управног члана синтагме. Примери су разврстани синтаксички, према рекцији глаголског еквивалента управне именице на спојеве у којима генитив уз глаголску именицу корелира 1) са објекатским акузативом (*зидање Раванице*), 2) са генитивом (*обично се говори у игрању ѿрсѿена*), 3) са дативом (*сви свайѿови ником ѿоникоше || и у црну земљу ѿогледаше || ја од чуда лијеје ђевојке*), те 4) са инструменталом (*госѿодар мој узима од мене уѿрављање куће*). Оваквим начином класификације примера Даничић јасно испољава свест о значају парадигматских веза међу синтаксичким јединицама.

Категорија квалификативног генитива (1858: 53–59) илустрована је примерима у којим се генитивом идентификује карактеристична појединост као својство (*коњ лијеје длаке*), као стање (*цвијеѿ лијејога мириса*), али и као порекло (*добре ѿасмине овца*) управног појма. Даничић притом не раздваја атрибутивну од предикативне употребе квалификативног генитива, али осећај за синтаксичку синтагматику ипак долази до изражаја кроз напомену о нужности употребе одговарајуће одредбе уз именицу у генитиву (1858: 53).

За градивни генитив Даничић просто констатује да „у другомъ падежу речъ показује ода шта є нешто начинѿно“ (1858: 59) примећујући да се и овде уз именицу у генитиву по правилу јавља атрибуцка одредба (*сува злайѿа Смедеревски кључи*).

Временски генитив (1858: 60–63) је идентификован као показатељ симултаног временског односа између детерминисаног управног члана и временског периода исказаног генитивом. И овде је истакнуто да именице у генитиву „имаю ѿошъ какву речъ, коя време њима изречено разликує одъ другога времена истоѿъ имена“ (1858: 61). Примери су класификовани семантички, према инхерентном лексичком значењу именице као ознаке временског одсека.

Партитивном генитиву као индикатору целине којој припада експлицирани или имплицирани део Даничић поклања највише пажње (1858: 63–132) схватајући га као оквир у који се уклапа читав низ секундарних генитивних значења. Као примарни класификациони критеријум узета је управо експлицираност, односно имплицираност дела чија је целина идентификована генитивом, па су у том смислу раздвојени примери деоног генитива уз експлицирани квантификатор од спојева овог падежа са глаголском управном речју. Потврде партитивног генитива уз експлицирани квантификатор груписане су даље према морфолошком типу управне речи, па се разматра генитив 1) уз прилошке квантификаторе (*колико људи ѿолико ћуди*), 2) уз именичке партикуларизаторе (*и у чаши једна грудa снџега*), 3) уз именичке дистрибутиве (*ошуд леиши јатио соколова*), те 4) уз бројне квантификаторе (*ѿогибe ѿи хиљада свайшова*). Партитивни генитив без експлицираног квантификатора подељен је према рекцијском потенцијалу управног глагола уз који се реализује на 1) објекатски деони генитив реализован уз глаголе који „могу значити што му драго, само треба да су прелазни“ (*свега имаши у бијелу двору*) (1858: 83) и 2) субјекатски деони генитив остварен уз глаголе „быванћ“ (*ѿа ће биѿи вина и дувана*) (1858: 89). Без посебног образложења у категорију деоног генитива Даничић сврстава 1) објекатски генитив реализован уз сативне глаголе, којима префикс *на* даје обележје квантификованости, (*ко би мене воде најојио*), 2) објекатски генитив уз глаголе који садрже семантичко обележје конекције (*да се овога ѿосла ѿримим; доѿануо роисѿива и ѿамнице*), 3) објекатски генитив уз глаголе са инхерентном семантичком нијансом одвајања (*избави се ѿаме и гудуре; избави ме муке ѿесијанске*), 4) словенски генитив уз негирани управни глагол (*ви Груице ни видели нисѿе; нема љеѿа без Ђурђева дана*), 5) узрочни генитив уз глаголе емотивних стања (*ја се бојим Бога и Јована; не сѿиде се цара ни ћесара*), 6) генитив „игре“ (*genitivus ludi*) (*кад би се игре ѿоиграли*) и 7) генитив поређења реализован уз придевске компаративе (*Сунчанице сунца дража*).

Даничић за разлику од Ф. Миклошича, који га је по свему судећи и упознао с основама синтаксичких истраживања,⁴ не испољава

⁴ У време када Даничић ради на својој синтакси Миклошич је – као шеф новоосноване бечке катедре за словенску филологију – свакако најпозванији познавалац словенске синтаксе и тешко је веровати да се млади Даничић у свом раду није консултовао са старијим ауторитетом, под чијим је утицајем и отпочео проучавање српске филологије.

свест о двојној природи словенског, односно српског генитива који формално обједињује индоевропски генитив и аблатив, па у том смислу и значењски обухвата изворну аблативност, тј. одвајање (*apādāna, trennung*) и примарну генитивност, односно повезивање (*sambandha, coniunctio*) (Миклосич 1883: 448). Ово је и разумљиво, ако се има у виду Миклошичева напомена да су му као показатељи за диференцирање ова два значењска концепта, концентрисана у словенском генитиву, послужиле две студије о староиндијским падежима (DELBRÜCK 1867, СIEСКЕ 1869) настале читаву деценију после Даничићеве *Србске синџаксе*. Ако су Миклошичеве мисане опсервације о словенском генитиву заиста биле инспирисане Делбриковом анализом староиндијског аблатива и Зикевом студијом о староиндијском генитиву, он у овом правцу и није могао усмерити Даничићеву синтаксичку анализу српских језичких факата у време када је она настајала. У Даничићевом опису доминирају значењске категорије процењене као изрази изворног генитивног везивања – према Миклошичу (1883: 448), примарно генитивним се могу сматрати посесивно, партитивно и (вероватно) временско значење, те објекатска функција словенског генитива. Све остале значењске категорије – као што су просторно и(ли) пренесено одвајање, компаративност, порекло, материја, узрок и квалификација – Миклошич (1883: 448) изводи из примарне аблативне сепарације. За дефинисање Даничићевог теоријског приступа значајно је приметити да он и категорију сепарације и категорију конекције везује за партитивност, чиме се удаљава од локалистичког приступа падежним значењима. Ваља подсетити да се за Ф. Вилнера (1831: 271), радикалног локалисту (уп. FÓNAGY 2001: 521), генитивна значења базирају на изворном значењу просторног одвајања, док је за Миклошича одвајање само један од два примарна значења словенског генитива. Даничићу, дакле, није својствен ни Вилнеров радикални ни Миклошичев „ублажени“ локалистички приступ – према начину излагања, могло би се рећи да је за њега генитив одредбена категорија, односно један од непросторних граматичких падежа.

2.3. Српском акузативу Даничић приписује 1) објекатску функцију, 2) значење мере, 3) временско и 4) просторно значење, што је у начелу блиско Миклошичевом виђењу словенског акузатива (уп. 1883: 370–394).

Разумљиво, највише простора посвећено је опису објекта, који се третира као примарна функција акузатива. Полазећи од степена везаности објекта за глаголску радњу, Даничић даје прву типологију

ове синтаксичке категорије у српском језику. Он не нуди термилошка решења за издвојене значењске типове, али груписањем примера и одговарајућим тумачењем испољава свест о њиховој посебности. Даничић, дакле, разликује 1) резултативни објекат који настаје реализацијом глаголске радње (*град градила три браћа рођена*), 2) унутрашњи објекат као врсту резултативног објекта исказаног акузативом именице која се етимолошки и(ли) значењски поклапа с управним глаголом (*бој не бије свијетло оружје*), 3) преиначени објекат који се реализацијом глаголске радње само модификује (*затвориху скеле око мора*), 4) непреиначени објекат, постојан и при реализацији транзитивне глаголске радње (*бисер Мара њо језеру брала*), 5) неизмењени објекат остварен уз префиксирани глаголе кретања (*да ме мимоиђе чаша ова*), 6) неизмењени објекат остварен уз непрефиксирани глаголе истог типа (*зелену гору ходила*), 7) односни, тј. неправи објекат комодалног типа (уп. Ђорђевић 1889а: 195) остварен уз глаголске ознаке природних појава (*на мору га јућро освануло*), 8) односни, тј. неправи објекат повода (уп. Ђорђевић 1889а: 194–195) остварен уз глаголске ознаке емотивних стања (*јужси млада ђевера Андрију*) и 9) двоструки објекат остварен уз двојрецијске глаголе чија радња обухвата истовремено и предмет и лице. Даничићева типологија објекта представља хијерархијски устројен фазични низ (уп. Радовановић 2009) који иде од типичног објекта, насталог као продукт глаголске радње, ка нетипичном објекту, немодификованом реализацијом глаголске радње, од правог ка неправом објекту, од чешће реализованог ка ређем. Слична типологија сусреће се и у Миклошичевој упоредној словенској синтакси (1883: 373–389), али и у синтаксичкој студији П. Ђорђевића (1889а: 180–196), с тим што овај последњи аутор донекле мења редослед објекатских типова прилагођавајући га новим теоријским поставкама по којима је развој акузатива уско везан за развој глаголске транзитивности (уп. 1889а: 180–184).⁵ У оквиру категорије објекатског акузатива Даничић разматра и 1) односни акузатив као индикатор

⁵ П. Ђорђевић крајем XIX века у србистику уводи идеје о типолошком кретању индоевропских језика од активног ка номинативном типу, које је у наше време актуализовала Ј. Грковић-Мејдор (2010а, 2010б). Инспирацију Ђорђевић налази у студији рано преминулог руског филолога А. В. Попова (1881), који врло успешно разрађује Курцијусове идеје (1867: 68) о протоакузативу као општем праиндоевропском падежу, што је током XX столећа темељно образлагано истраживањима А. В. Десницке (1946), Г. А. Климова (1977), Т. В. Гамкрелидзеа и В. В. Иванова (1984), В. Лемана (1996), В. Б. Криска (1997) и др.

сфере реализовања радње или стања (*Пауна нам ноге боле*) (уп. ЂОРЂЕВИЋ 1889а: 173–175), који се у савременим синтаксама третира као логички субјекат (уп. АНТОНИЋ 2005: 195–196), и 2) предикативни акузатив (*учини нас царева и свешћенике*), што је такође блиско Миклошичевом приступу овом падежу.⁶

Количински акузатив Даничић концептуално не образлеже, али констатацијом да се њиме исказује „оно што мера обузима“ (1858: 411) он га имплицитно доводи у везу са појмом објекатске обухваћености глаголском радњом. Осим тога дата је и типологизација количине по величини (*мореузъ, који є широкъ милиу*), тежини (*ѿшежи једну оку*), вредности (*ѿѿо ваљају сѿоѿшину дукаѿша*) и времену (*ја сирѿша су недељу сама*).

Временски акузатив доведен је у генетску везу са акузативом мере времена (1858: 413) и притом је истакнута неопходност одредбеног актуализовања именованог временског одсека (1858: 415).

Просторно значење овде је третирано као периферна категорија која се за акузатив везује на бази просторно-временске спознајне узајамности – „помисли *кадъ* и *овде* често се говоре еднако, и она се прва скоро свагда управља по другој“, истиче Даничић (1858: 415) закључујући, „као што се четвртимъ падежемъ казує кадъ, тако бы се њимъ могло казати и где“. Оваквом констатацијом он јасно испољава локалистички приступ вези простора и времена, али значењски капацитет просторног акузатива ограничава на месно значење илустрјујући га попредложеним акузативним обликом *сѿрану* (*с горњу сѿрану града до самога Дунава виде се зидине*). Перлативни (*ѿроћох гору*) и адлативни (*ѿвоју ћемо ѿходиѿи мајку*) потенцијал акузатива Даничић, за разлику од Миклошича (1883: 391–392), не одваја од његове објекатске функције. Ова се разлика може тумачити као израз Даничићевог умеренијег локализма, али и као показатељ сазревања локалистичких идеја Ф. Миклошича. Третирајући објекат као примарно својство акузатива, Даничић и овом падежу имплицитно додељује непросторни, граматички статус.

3. Даничићев приступ „ПРОСТОРНИМ“ ПАДЕЖИМА. Од просторних значења циља, пута и места као изворних семантичких категорија

⁶ Миклошич (1883: 383–384; 388), за разлику од Даничића, односни и предикативни акузатив нумерички издваја, али односни акузатив распоређује између односног објекта комодалног типа (*на мору га јуѿро освануло*) и резултативног објекта чија се ознака етимолошки или значењски поклапа са глаголском ознаком радње (*бој не бије свијетло оружје*), док предикативном акузативу не посредно претходи анализа двоструког објекта.

Даничић полази при идентификовању синтаксичког профила датива, инструментала и локатива, а просторно значење узето је као примарно и за велику већину предлошко-падежних конструкција.

3.1. Иницијалном формулацијом Даничић дативу приписује уопштено везивно својство – „у трећемъ падежу речъ показуе да нешто ступа у свезу съ онимъ што она собомъ значи“ (1858: 321). Међутим, спецификавањем појма „свеза“ тврђом „кадъ се *иде кући*, ходу је край у кући, по чему се довољно може разумети речена свеза“ (1858: 321) он датив недвосмислено идентификује као падеж просторне циљности и управљености, која се шири и на непросторне односе. Овакав приступ одредио је и груписање језичке грађе око 1) категорије просторне циљности, 2) категорије индиректног објекта и 3) категорије саображености. Мада ове категорије нису експлицитно рашчлањене, у основи редоследа по коме се примери презентују може се препознати фазични низ (уп. РАДОВАНОВИЋ 2009) који иде од просторног, чулно доступног, конкретног ка непросторном, чулно недоступном, односно апстрактном, што је и суштина локалистичког приступа падежу.

Примери просторног датива разврстани су према типу управног глагола на 1) циљни датив уз интранзитивне глаголе кретања (*она иде своје винограду; идем оцу својему*) и 2) циљни датив уз транзитивне глаголе кретања (*зони Марка бијелу Звечану; вози је двору својему*), чиме се успоставља „меки, фазични прелаз“ ка категорији индиректног објекта.

Датив индиректног објекта рашчлањен је такође према врсти глагола у позицији управног предиката на 1) индиректни објекат уз глаголе давања (*цар њашама даде сѣахилуке*) и 2) индиректни објекат уз глаголе говорења и обраћања (*мајка Марку сѣаде бесједиши; сѣсѣрица се брају кунѣаше*).

У категорији саображености препознаје се Миклошичев *dativ der angemessenheit* (уп. 1883: 570, 579), који – по значењском капацитету – одговара појму класичног *дашѣва инѣпереса*. Овим би се појмом условно могао објединити велики број примера комодалности, симпатетичности, припадања, али и намере и узрока, које Даничић међусобно не рашчлањује.

3.2. Инструментал је за Даничића падеж правца којим се исказује „мицаню путъ или простираню место“ (1858: 553), а из базичне просторне просекутивности он изводи сва остала значења и функције ове падежне форме, легитимишући се као локалиста. Од синтаксичко-семантичких категорија исказаних инструменталом

Даничић идентификује експлицитно 1) просекутивност, 2) време, 3) оруђе, 4) носиоца радње исказане пасивном глаголском формом и 5) предикативност, а имплицитно (груписањем одговарајућих примера) још и 6) пратећу карактеристику, 7) лимитативност, 8) узрок и 9) начин.

Просекутивни инструментал илустрован је примерима у којима је предикат исказан глаголима кретања (*он оџиде земљом и свијетом*), док се евентуалним „быванџм“ уз овај падеж (*кад су били џољем широкијем*) имплицира кретање или простирање (1858: 554). Временски инструментал је за Даничића метафора пута – „овако простиранџ кад се пренесе на време показуе да што бива докџ време трае“ (1858: 554), чиме је јасно истакнуто семантичко обележје процесуалности као његова специфичност.

Семантичка категорија оруђа схваћена је као метафоризована просекутивна спона између носиоца и подносиоца радње – „овако радња прелази преко оруђа и свачега што е између овога одџ чега се радња починџ, кое може быти и оно што е ради, и онога на што радња излази, кое може быти и станџ кое настае кадџ се радња врши“ (1858: 556). Изнијансираним семантичким груписањем примера, према инхерентној лексичкој семантици речи у инструменталу, Даничић разликује 1) органе (*грнуо би ваџру рукама*) и предмете (*сабљом јој сандук саџесаше*) као оруђа, 2) радње и стања као оруђа (*џроговори грмовиџим гласом*) и 3) материју као градивно, тј. резултативно средство (*залише је лојем и каџраном*). Овом значењском категоријом Даничић обухвата и низ генерички и(ли) контекстуално пасивних актаната који су обухваћени радњом као (не)типични објекти (*да га ми женимо џанком Подунавком; кад је Ђорђе Србијом завлад'о; главом маше, зубима шкргуђе*).

За категорију носиоца радње исказане пасивним глаголским облицима (*сџијешџени врагом и џаволом*) Даничић (1858: 571) само констатује „радња у пасивной форми изречена прелази преко онога ко бы е вршио да е у активной форми“, чиме се и агенсу приписује статус метафоризоване просекутивности.

Предикативни инструментал је формулисан као израз „кои управо едначи оно о чему се говори сџ онимџ шта се у прироку о нџму каже“ (1858: 578), а примери се диференцирају према инхерентној лексичкој семантици глагола уз који се ова синтаксичка категорија реализује.

Типове семантичке категорије пратеће карактеристике, и то 1) инструментал обличја (*горџца лисџом лисџала*), 2) дистрибутивни инструментал (*киша џада каџљџцама, џа наџада локвиџцама*) и 3)

инструментал узраста, односно статуса (*свака је добра девој*) Даничић значењски не обједињује нити експлицитно формулише као засебне семантичке категорије, будући да му је, изгледа, једино битно груписање значењски сродних примера и њихово предочавање као пута „у пренесеномъ смислу“. На сличан начин „као да е то путъ коимъ валя проћи“ презентовани су и примери лимитативног (1858: 572–574), узрочног (1858: 575–576) и начинског инструментала (1858: 576–577).

Из свега реченог сасвим је јасно да је у *Србској синџакси* инструментал схваћен као просторни падеж чија се просекутивност метафорички преноси на непросторне семантичке и синтаксичке категорије. Исти став својствен је и Миклошичу (уп. 1883: 683), који свој локалистички приступ и образлаже управо позивањем на Даничића.

3.3. У недостатку одговарајућих примера синтаксичко-семантички профил локатива, као типично локалне падежне форме,⁷ објашњен је преко временских адвербијала *леџи*, *зими*, *ономадне*, *лане*, *ономлане*, попредложених именских форми *врху*, *међу*, *среде*, *мешџе* и синтагматског потенцијала локатива с предлозима. Даничић уочава да се „примицанџ“ својствено предлошком акузативу замењује „бавлџнџмъ“ уз локативне конструкције (1858: 610), чиме се локативу приписује статус типичног падежа места. Том је приступу концепцијски блиско и Миклошичево виђење локатива (уп. 1883: 636–653), с тим што је он у својој анализи имао много више словенских примера, што му је омогућило и идентификацију више значењских типова.

4. ГНОСЕОЛОШКО-ФИЛОЛОШКИ КОНТЕКСТ ДАНИЧИЋЕВОГ ЛОКАЛИЗМА. Мада Даничић не даје општетеоријска образложења свог описа српских падежа, из његовог приступа сасвим је јасно да он концепцијски раздваја номинатив, генитив и акузатив као граматичке падеже од датива, инструментала и локатива као просторних падежа. Док се граматичким падежима примарно исказују граматичке функције субјекта (номинатив), објекта (акузатив) и одредбе (генитив), просторним падежима изворно се означавају одговарајуће просторне релације, и то циљ кретања, тј. „примицанџ“ (датив), правац кретања, тј. „мицаню путъ или простираню место“ (инструментал) и „бавлџнџ“ (локатив). Почетак кретања, тј. „место съ коџга се што миче“ као четврти члан просторне парадигме Даничић не везује за слободни падеж, већ за генитивне предлошке конструкције – примере гени-

⁷ И П. Ђорђевић (1889б: 64), мада критичар локализма, локатив сматра правим локалним падежом.

тива сепарације који би се могли третирати и као трагови просторне аблативности он разматра у оквиру категорије партитивности. Основно, или како Даничић каже „просто“ значење просторних падежа и предлошко-падежних конструкција мисаоно се шири – тако је, на пример, за генитив с предлогом *до* истакнуто: „у пренесеномъ смислу место кое се примицанѣмъ докучуе може се заменити временом кое се докучуе траянѣмъ“ (1858: 156). Место је овде за Даничића, очигледно, изворни домен, а време (као и остале перцептивно недокучиве категорије) циљни домен на који се „просто“ значење метафорички преноси (уп., на пример, LAKOFF 1993).

Управо такав филолошки концепт Даничића сврстава међу локалистике, који свој филолошки приступ падежима и предлошко-падежним конструкцијама разрађују од самих почетака развоја филологије као засебне хуманистичке науке, досегавши зенит у оквиру немачке компаративне филологије током прве половине XIX столећа. Локалистичка падежна теорија XIX века настаје као резултат, с једне стране, утицаја теорије спознаје немачке класичне филозофије и, с друге стране, развоја упоредне граматике, у почетку класичних, а доцније и других индоевропских и неиндоевропских језика. Мноштво различитих језичких факата тражило је у филозофији спознаје одговарајући теоријски приступ и тумачење, док је сама теорија спознаје у језичким фактима трагала за мисаоним продукцима људског ума. Укрштањем ова два пута настаје немачки локализам XIX века као особен приступ синтакси падежа који у србистику уводи Ђ. Даничић, а у славистику Ф. Миклошич.

4.1. Кључну улогу у конституисању гносеолошке основе немачког локализма имао је И. Кант (уп. HJEMSLEV 1972[1935]: 37–38) са својим учењем о чулности, разуму и уму као моћима сазнања. Свако сазнање по И. Канту почиње искуством, а за развој локализма посебан значај има његово виђење односа чулности и разума, односно опажаја и појмова. „Предмети нам бивају дати посредством чулности и она нам једина пружа *опажаје* и помоћу разума предмети се замишљају и од њега произилазе *појмови*“, истиче И. Кант (1932[1781]: 45), „али зато што нам ниједан предмет не може бити дат друкчије, мора се свако мишљење односити, било непосредно (директно) било посредно (индиректно), помоћу извесних ознака, на опажаје, код нас дакле на чулност“.⁸ Пошто предмети стоје у од-

⁸ Уп. и: „без чулности не би нам ниједан предмет био дат, а без разума не би се ниједан замислио. Мисли без садржаја јесу празне, опажаји без појмова јесу слепи. Отуда је исто тако нужно учинити своје појмове чулним (т.ј. придодати им

говарајућим односима у простору и времену – ове две категорије представљају чисте елементе чулности: „простор и време јесу два извора сазнања, из којих се могу а priori црпили разна синтетична сазнања [...] узети обоје заједно они су наиме чисте форме свега чулног опажања, и тиме омогућују синтетичке ставове а priori“ (КАНТ 1932: 56). Таквим промишљањем И. Кант даје спознајну основу локалистичком приступу падежу као синтаксичком изразу одговарајућег просторног односа доступног чулности.

Кантовим промишљањем аналошких веза између чулно доступних односа и симболичких хипотипоза створена је гносеолошка база за локалистичко тумачење метафоричког модификовања примарног, просторног значења падежа у секундарно непросторно. „Немачки језик [у оригиналу *unsere Sprache*] је пун таквих приказивања према некој аналогiji, услед чега израз не садржи праву шему за појам, већ само неки симбол за рефлексiju“, примећује И. Кант (1975 [1790]: 233–234), па „тако речи као што су *основ* (ослонац, база), *зависити* (бити држан одозго), *ићи* из нечега (место излазити) [...] и безброј других речи нису шематске, већ симболичке хипотипозе и представљају изразе за појмове не посредством неког непосредног опажаја, већ само по аналогiji са њим, то јест сходно преношењу рефлексije о неком предмету опажања на неки сасвим други појам, коме можда никада не може директно одговорати неки опажај“.

Како Кантова теорија спознаје представља критичку синтезу енглеског емпиризма и континенталног европског рационализма (уп. РЕТРОВИЋ 1962: V–VII), у епистемолошке основе немачког локализма уткане су – директно или индиректно – и идеје Џ. Лока и Г. В. Лајбница.

По Г. Петровићу (1962: VIII), Лок је „оснивач спознајне теорије и спознајнотеоријске оријентације у нововекој филозофији“, а његово уверење да је „моћ запажања та која прибавља нашем разуму сав материјал мишљења – било да се бави спољашњим чулним предметима или да ми сами посматрамо унутрашње операције нашег духа, и размишљамо о њима“ (ЛОК 1962: 94) значило је актуализацију емпиристичке максиме *nihil est in intellectu quod non prius fuerit in sensu*.⁹ „Све идеје потичу из осета или рефлексije“, сматра

предмет у опажању), као што је нужно учинити своје опажаје себи разумљивим (т.ј. подвести их под појмове). Обе моћи или способности не могу измењати своје функције: разум не може да опажа, а чула не могу да мисле. Сазнање може да постане само кад се оне споје“ (КАНТ 1932: 65–66).

⁹ О пореклу и употреби ове идеје в. CRANFIELD 1970.

Лок (1962: 93), при чему просте идеје, тј. идеје сензације, које разум добија готове из искуства преко осета, представљају основ за развој сложених или комплексних идеја, насталих поређењем, односно апстраховањем простих (1962: 111) – „наш дух често мења идеју добивену осетом у идеју добивену расуђивањем, тако да прва служи само да изазове другу, а да ми то уопште не примећујемо“ (1962: 142). У локалистичким простим,¹⁰ тј. просторним значењима падежа могу се препознати управо Локове просте идеје, док се пренесена, тј. непросторна значења – настала „преносом“ простих – врло лако повезују са Локовим комплексним идејама.

Мада рационалиста по основној оријентацији, Г. В. Лајбниц дограђује Локов доминантни емпиризам између осталог и у сфери значајној и за историју филологије. Поменуто емпиристичку максимум он надограђује својим рационалистичким аксиомом „*nihil est in conceptu quod non fuerit in perceptione; seu nihil cogitamus, cui non aliquid simile fuerimus experti saltem intra nos*“ (1999[1677–1678]: 57). Из перспективе филолога локалиста суштина остаје очувана, при чему Лајбниц – као филозоф с одговарајућим филолошким искуствима – иде у лингвистичком смислу и даље тврдећи да „*omnes praepositiones propriae significant relationem Locis*“ (1999[1685]: 645), при чему се ти, просторни односи могу преносити и на друге непросторне категорије (уп. 1999[1685–1686]: 647; 1999[1687–1688]: 890). Лајбниц својим учењем антиципира модерну когнитивну теорију метафоричке пројекције конкретних значења на апстрактна чак и у сфери граматичких речи какви су предлози. Транспарентно је, у том смислу, умовање Лајбницовог Теофила (1986[1765]: 232), који примећује „биће добро размотрити ову *аналогију између чулних и нечулних сивари*, која је послужила као основа *шројима*; у том смислу је најбоље размотрити један веома распрострањен пример, као што је употреба предлога, попут *у, са, из, испред, изван, њуштем, за, о, ка*“, и то зато што су „сви узети од места, растојања и кретања и потом пренесени на све врсте промена, поретка, последица, разлика сличности“. Та Лајбницова промишљања језика сасвим су препознатљива у Вилнеровој локалистичкој тврдњи да ‘сви прави предлози имају заједничко то што изворно означавају просторне односе’ (1827: 7), али и у Даничићевом тумачењу синтаксичког профила предло-

¹⁰ Даничић, очигледно не случајно, просторно значење падежа, односно предлошко-падежних конструкција назива управо „простим значењем“, док непросторна значења третира као „пренесена“.

шко-падежних конструкција.¹¹ У Лајбницовом образложењу локалистичког приступа предлогу може се наћи чак и просторно тумачење самог индиректног објекта – „честица *na* се једнако примењује на објекат: каже се да је човек усредредио своје мисли на неку ствар, некако, као што се човек налази на дрвету које сече, или на камену који обрађује“ (1986: 232). Такве идеје компаратисти природно уносе у филолошка истраживања као епистемолошку основу градећи на њој локалистички приступ језичким фактима, па и локалистичку падежну теорију која у трагању за примарним, изворним, основним значењем конкретног падежа посеже за чулно доступним просторним релацијама, тј. за просторном аперцепцијом (*Raumanschauung*).

4.2. Теодор Румпел (RUMPEL 1845: 92), један од водећих критичара локалистичког приступа падежу (уп. NJEMSLEV 1972: 47–50), међу зачетнике немачког локализма ставља Вилхелма Делекеа, који још пре Франца Вилнера (1827; 1831) почетком XIX века изјављује да падеж означава просторне односе – „die Casus drücken Raumverhältnisse aus“ (DOELEKE 1814: 8). У разради ове идеје В. Делеке ипак одваја номинатив и акузатив, као падеже субјекта и објекта, од генитива, датива и локатива, као просторних падежа, којима се примарно исказује почетак и циљ кретања, односно место борављења.¹² Просторни односи се даље могу реплицирати као метафоре, па падеж уз реално (*wirkliche*) има и пренесено, односно метафоричко (*metaphorische*) значење.¹³ В. Делеке (1814: 7) притом своје опсервације образлаже и позивањем на енглеског филолога Џејмса Хариса, који још средином XVIII века генитив и датив просторно дефинише као стартну и циљну падежну категорију.¹⁴

¹¹ Таква промишљања семантике језичких јединица код нас актуализује П. Пипер (1997) теоријом семантичких локализација у којој „се исказивање појединих граматичких и лексичких значења описује и објашњава у светлу изоморфности и изофункционалности семантичких категорија, чији су облици испољавања многобројни случајеви изражавања непросторних значења средствима с примарно просторним значењима“ (ПИПЕР 2006: 22–23).

¹² В. Делеке своју поделу формулише на следећи начин: „etwas als handelnd, entspricht dem Nom., als bloss leidend, dem Acc., insofern etwas an (u. s. w.) ihm dargestellt wird, dem Localis, insofern etwas von ihm, dem Genit., und insofern etwas zu ihm, dem Dat.“ (1814: 9).

¹³ Тако, на пример, за датив (wohin Casus) В. Делеке каже „wohin [Dativ] hat auch eine doppelte Bedeutung, eine wirkliche, und eine metaphorische (1814: 12, курсив С. П.).

¹⁴ Уп.: „Now it is here we behold the Rise of the antient Genitive and Dative, the GENITIVE being formed to express all Relations commencing FROM itself; THE DATIVE, all Relations tending to itself“ (HARRIS 1825[1751]: 285).

Локалистички приступ падежу врло брзо добија додатна научна образложења конституисањем компаративне граматике као научне дисциплине, па тако Франц Боп, зачетник овог научног правца (уп. Ivić 1990b: 50), у својој чувеној *Упоредној граматици* (1833) недвосмислено констатује да се падежним наставцима заправо изражавају просторни односи који се потом преносе на време и узрок.¹⁵ Овакав тоналитет компаративним проучавањима синтаксе даје, међутим, још пре Боповог ученика Франца Вилнера, за кога су датив, генитив и акузатив падежне ознаке места (*wo*), старта (*woher*) и циља (*wohin*) (уп. WÜLLNER 1827: 7), односно просторних релација, који стоје у основи свих апстрактних категорија.¹⁶ Готово у исто време Јохан Адам Хартунг сасвим у духу теорије когнитивне метафоре (антиципирајући је свакако) констатује да народ попут песника гради језик кроз метафору – „denn das Volk bildet, wie die Dichter, die Sprache durch Metaphern weiter“ (HARTUNG 1831: 4). Ј. А. Хартунг притом уочава конкретне аналошке везе између просторног концепта и одговарајућих непросторних категорија.¹⁷

Тешко је утврдити да ли је и колико је локалистички приступ првих компаратиста – осим епистемолошким ставовима класичне немачке филозофије – био инспирисан и учењем византијског граматичара Максима Плануда (XIII–XIV век), чији трактат *О синтакси* публикује Лудовик Бахман (BACHMANNUS 1828: 103–166) управо у време деловања Ф. Вилнера и Ј. А. Хартунга. Идејно подударање између М. Плануда и првих компаратиста је очигледно. Наиме, и М. Плануд, попут Ф. Вилнера и Ј. А. Хартунга косе падеже – генитив, датив и акузатив – дефинише упитним просторним прилозима *одакле, где и камо*, приписујући им примарно просторно значење (BACHMANNUS 1828: 122.23–27).¹⁸ На М. Плануда се позива Карл

¹⁵ Исп.: „Die Casus-Endungen drücken die wechselseitigen, vorzüglich und ursprünglich einzig räumlichen, vom Räume auch auf Zeit und Ursache übertragenen, Verhältnisse der Nomina, d. h. der Personen der Sprachwelt zu einander aus“ (BOPP 1833: 136).

¹⁶ Илустративна је у том смислу Вилнерова констатација (1831: 272): „Alles und jedes, das unser Geist als ein seiendes denkt, verkörpert er und denkt es in demselben Augenblicke, wo er es als seiendes denkt, mit Notwendigkeit im Räume seiend“.

¹⁷ Уп.: „Von Raume werden diese Beziehungen analog auf andere Begriffe übertragen, Zunächst steht dem Raume die Zeit, als das zweite Element sinnlicher Anschauung, in welchem das Wo zum Wann, das Woher zum Seit wann, und das Wohin, oder der Ort über und an welchen die Thätigkeit geht, zum Wie lange und Bis wann wird“ (HARTUNG 1831: 8).

¹⁸ Уп. у енглеском преводу: „here it is also to be noticed how by some sort of natural agreement the three questions ‘whence?’, ‘where?’ and ‘whither?’ have had assign-

Шмит (SCHMIDT 1847: 71), али и чувени Георг Курцијус (CURTIUS 1864: 45) – овај други на мајсенском конгресу немачких филолога – чиме локализам нововековних компаратиста бива и експлицитно доведен у везу са њиховим средњовековним претходником.

Локалистичка падежна теорија врло рано добија противнике (антилокалисте), од којих је један од најагилнијих био Теодор Румпел (1845: 85–95), који мане локалистичког приступа падежу види – између осталог – у немогућности просторног дефинисања свих падежа (номинатив и вокатив, по правилу, узмичу локалистичким интерпретацијама), у полиморфности истих просторних релација (исто просторно значење може се исказати различитим падежима, односно предлошко-падежним конструкцијама), али и у запостављању логичког аспекта језика као израза мисаоних субјекатско-предикатских релација. Т. Румпел се може сматрати представником логичко-граматичке падежне теорије, која падеже идентификује према примарној синтаксичкој улози приписујући номинативу субјекатску функцију, акузативу објекатску, генитиву одредбену, а дативу модалну (уп. RUMPEL 1845: 130–303).

Кроз спорења између представника локалистичке и логичко-граматичке падежне теорије стабилизује се у неку руку компромисна подела падежа на граматичке, који функционишу као примарни изрази синтаксичких функција, и просторне, односно локалне, којима се изворно изричу одговарајући просторни односи. Мада се та подела може пратити још од В. Делекеа (1814: 9), она је и формално озваничена на конгресу немачких филолога у Мајсену 1863. године. Тако, на пример, Хејман Штајнтал (STEINTHAL 1864: 75–82) разликује реалне падеже (номинатив, акузатив и вокатив) и падежне изразе просторних релација (сви остали падежи) – што се, у начелу, поклапа и са виђењем Г. Курцијуса (1864: 45–50), док Хајнрих Аренс (ARENENS 1864: 56–57) одваја логичке падеже (генитив, датив и акузатив) од топикалних падежа (аблатив, локатив и инструментал).¹⁹ Диференцирање падежа на „граматичке“ и „семан-

ned to them the three oblique cases, ‘whence?’ having the genitive, ‘where?’ the dative and ‘whither?’ the accusative“ (ROBINS 1993: 218).

¹⁹ Лингвистици XX века ова је подела позната првенствено преко Јесперсеновог диференцирања *граматичких* и *конкретних (просторних) падежа* (1924: 185), односно Куриловичеве (1964: 179–193) опозиције *примарно синтаксички (ајсџрактџни) падежи* (номинатив, акузатив, генитив) ~ *примарно семантички (конкретни) падежи* (инструментал, аблатив, локатив). У најновије време – из суштински исте перспективе – говори се о опозицији *граматички падеж* ~ *адвербијални падеж* (уп., на пример, HEWSON – BUBENIK 2006: 21).

тичке“ основ је Даничићеве синтаксичке идентификације српских падежа.

4.3. Када се све речено има у виду, може се закључити да је прва српска синтакса модерна и у епистемолошком и у филолошком смислу јер прати идејна струјања науке о језику XIX века. Остаје међутим отворено питање да ли је њен млади аутор (у време објављивања књиге Даничић има 33 године) директно усвајао те идеје или је у њиховој рецепцији посредовао дванаест година старији шеф бечке катедре за славистику Ф. Миклошич, по примарном образовању филозоф, који у филологију улази управо критиком Бопове *Упоредне граматиике* с јасно артикулисаним локалистичким идејама (уп. Ворр 1833: 136). Осим тога, Даничићев приступ падежу могао би се одредити, с једне стране, као панхроно-синхрони и, с друге стране, као синтаксичко-семантички. Панхрони приступ долази до изражаја у чињеници да се падежни типови илуструју примерима из свих периода развоја српског језика, док се синхрони приступ огледа у тумачењу језичких појава из перспективе времена у коме је Даничић деловао. Дакле, примери из старог српског језика протумачени су из перспективе српског језика XIX века. Семантичка интерпретација грађе доминира у тумачењу падежа с примарно просторним значењем (датив, инструментал, локатив), док синтаксички или функционални приступ преовладава у тумачењу падежа с примарно граматичком функцијом (номинатив, генитив, акузатив), чиме Даничић у својој синтакси компромисно спаја локалистички и логичко-граматички теоријски приступ падежу.

Цитирана лијерајтура

- АНТОНИЋ, Ивана. Синтакса и семантика падежа. Милка Ивић (ур.). *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица* [Прилози граматици српског језика]. Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, 2005.
- БЕЛИЋ, Александар. *Вук и Даничић. Чланци и расправе*. Београд: Просвета, 1947.
- БОШКОВИЋ, Јован. *О српском језику. Скућени сјиси у осам свезака. Свеска II*. Београд: Штампарија Краљевине Србије, 1888.
- ГАМКРЕЛИДЗЕ, Тамаз Валерианович, Вячеслав Всеволодович ИВАНОВ. *Индоевропејски јазык и Индоевропејцы. Реконструкција и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры. I*. Тбилиси: Издательство Тбилисского университета, 1984.

- ГРКОВИЋ-МЕЈДОР, Јасмина. „Когнитивни аспекти развоја транзитивности.“ Јасмина Грковић-Мејдор, Милорад Радовановић (ур.). *Теорија дијахронијске лингвистике и проучавање словенских језика*. Београд: САНУ, 2010а.
- ДАНИЧИЋЪ, Ђ[уро]. *Србска синтакса. Део првиј*. Београд: у Државној штампарији, 1858.
- ДЕСНИЦКАЈА, Агния Васильевна. *Развитие категории прямого дополнения в индоевропейских языках* [Докторская диссертация]. Ленинград: Институт языкознания, 1946.
- БОРЂЕВИЋ, Пера. „Прилози за синтаксу српскога језика. I. О падежима без предлога.“ *Гласник Српског ученог друштва* 68 (1889а): 110–198.
- БОРЂЕВИЋ, Пера. „Прилози за синтаксу српскога језика. II. О падежима без предлога.“ *Гласник Српског ученог друштва* 69 (1889б): 1–96.
- ИВИЋ, Милка. *О језику Вуковом и вуковском*. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада, 1990а.
- КАНТ, Имануел. *Критика чистог ума* [превео и поговор написао Никола М. Поповић]. Београд: Издавачка књижарница Геце Кона, 1932.
- КЛИМОВ, Георгий Андреевич. *Типология языков активного строя*. Москва: Академия наук СССР, Институт языкознания, 1977.
- КРЫСЬКО, Вадим Борисович. *Исторический синтаксис русского языка. Объект и переходность*. Москва: Индрик, 1997.
- МИКЛОШИЋЪ, Фр[анц]. „Књижевност. Србска синтакса. Написао Ђ. Даничић. Део првиј. У Београду у државној штампарији 1858. 8. XII, 643.“ *Србске новине XXV/97* (1858): 381.
- ПИПЕР, Предраг. „О когнитивнолингвистичким и сродно усмереним проучавањима српског језика.“ Предраг Пипер (ур.). *Когнитивнолингвистичка проучавања српског језика*. Београд: САНУ, 2006.
- ПОПОВ, Александр Васильевич. *Синтаксические исследования*. Воронеж: Типография В. И. Исаева, 1881.
- РАДОВАНОВИЋ, Милорад. *Увод у фази лингвистике*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2009.
- АHRENS, [Heinrich]. „Debatte darüber“. *Verhandlungen der zweinundzwanzigsten Versammlung deutscher Philologen und Schulmänner in Meissen vom 30. September bis 2. October 1863*. Leipzig: V. G. Teubner, 1864, 56–57.
- ВАСHМАННУS, Ludovicus. *Anecdota Graeca. Volumen secundum*. Lipsiae: Sumptibus J. C. Hinrichs, 1828.
- БОРР, Franz. *Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Griechischen, Lateinischen, Litthauischen, Gothischen und Deutsch*. Berlin: Akademie der Wissenschaften, 1833.
- CRANEFIELD, Paul. „On the origin of the phrase *nihil est in intellectu quod non prius fuerit in sensu*“. *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences* 25/1 (1970): 77–80.

- CURTIUS, Georg. „Über die localistische Auffassung der Casus.“ *Verhandlungen der zweinundzwanzigsten Versammlung deutscher Philologen und Schulmänner in Meissen vom 30. September bis 2. October 1863*. Leipzig: B. G. Teubner, 1864, 45–50.
- CURTIUS, Georg. *Zur Chronologie der indogermanischen Sprachforschung*. Leipzig: S. Hirzel, 1967.
- DELBRÜCK, Berthold. *Ablativ, Localis, Instrumentalis im altindischen, lateinischen, griechischen und deutschen. Ein Beitrag zur vergleichenden Syntax der indogermanischen Sprachen*. Berlin: Harrwitz und Gossmann, 1867.
- DOELEKE, W[ilhelm] H[einrich]. *Versuche philosophisch-grammatischer Bemerkungen. Ueber die Casus, die Tempora, das Pronomen und das Verbum Substantivum. Nebst Excursen, besonders über die griechische Sprache, in Beziehung auf die genannten Gegenstände*. Leipzig: Joh. Ambrosius Barth, 1814.
- FÓNAGY, Ivan. *Languages within Language: An Evolutive Approach*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2001.
- GRAFFI, Giorgio. *200 Years of Syntax: A Critical Survey* [Studies in the History of the Language Sciences 98]. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, 2001.
- GRKOVIĆ-MAJOR, Jasmina. „The Role of Syntactic Transitivity in the Development of Slavic Syntactic Structures“. Björn Hansen, Jasmina Grković-Major (eds.). *Diachronic Slavonic Syntax. Gradual Changes in Focus. Wiener slawistischer Almanach. Sonderband 74*. München – Berlin – Wien: Otto Sagner, 2010b, 63–74.
- HARRIS, James. *Hermes or a Philosophical Inquiry Concerning Universal Grammar*. London: J. Collingwood, 1825.
- HARTUNG, Johann Adam. *Ueber die Casus, ihre Bildung und Bedeutung, in der griechischen und lateinischen Sprache*. Erlangen: J. J. Palm und Ernst Enke, 1831.
- HEWSON, John, Vít BUBENÍK. *From Case to Adposition: the Development of Configurational Syntax in Indo-European Languages*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2006.
- HJEMSLEV, Louis. *La catégorie des cas. Étude de grammaire générale*. München: Wilhelm Fink Verlag, 1972.
- IVIĆ, Milka. *Pravci u lingvistici 1*. Beograd: Biblioteka XX vek, 1990b.
- JESPERSEN, Otto. *The Philosophy of Grammar*. London: George Allen & Unwin, 1924.
- KANT, Imanuel. *Kritika moći suđenja* [preveo Nikola Popović]. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1975.
- KURYŁOWICZ, Jerzy. *The Inflectional Categories of Indo-European*. Heidelberg: Carl Winter, 1964.

- LAKOFF, George. „The Contemporary Theory of Metaphor“. Andrew Ortony (ed.). *Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- LEHMANN, Winfred. *Theoretical Bases of Indo-European Linguistics*. London – New York: Routledge, 1996.
- LAJBNIC, Gotfrid Wilhelm. *Novi ogleđi o ljudskom razumu*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1986.
- LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm. *Sämtliche Schriften und Briefe. Sechste Reihe. Philosophische Schriften. Vierter Band. 1677 – Juni 1690. Teil A*. Berlin: Akademie Verlag, 1999.
- LOK, Džon. *Ogleđ o ljudskom razumu I–II* [predgovor Gajo Petrović]. Beograd: Kultura, 1962.
- MIKLOSICH, Franz. *Vergleichende Syntax der slavischen Sprachen*. Wien: Wilhelm Braumüller, 1883.
- PETROVIĆ, Gajo. „Znanje i mnjenje u filozofiji Džona Loka [predgovor].“ Džon Lok. *Ogleđi o ljudskom razumu I*. Beograd: Kultura, 1962, V–LXXVI.
- PIPER, Predrag. *Jezik i prostor*. Zemun–Beograd: Biblioteka XX vek – Čigoja štampa, 1997.
- ROBINS, Robert H[enry]. *The Byzantine Grammarians. Their Place in History*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 1993.
- RUMPEL, Theodor. *Die Casuslehre in besonderer Beziehung auf die griechische Sprache*. Halle: Eduard Anton, 1845.
- SCHLEICHER, Aug[ust]. „Srbska Sintaksa. Napisao Dj. Daničićj. (Serbische syntax von Dj. Daničićj) I. theil, Belgrad 1858. gr. 8. XII und 643 p.“ *Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung auf dem Gebiete der arischen, celtischen und slawischen Sprachen II* (1861): 247.
- SCHMIDT, [Karl Ernst August]. „Zur Erklärung und Würdigung der grammatischen Kunstausdrücke“. *Zeitschrift für die Wissenschaft der Sprache* 2/1 (1847): 57–75.
- SIECKE, Ernestus. *De genetivi in lingua sanscrita imprimis vedica usu*. Berolini: Formis academicis, 1869.
- STEINTHAL, [Heymann]. „Vortrag: über die Beziehung der Psychologie zur Philosophie“. *Verhandlungen der zweinundzwanzigsten Versammlung deutscher Philologen und Schulmänner in Meissen vom 30. September bis 2. October 1863*. Leipzig: B. G. Teubner, 1864, 75–83.
- WÜLLNER, Franz. *Die Bedeutung der sprachlichen Casus und Modi*. Münster: Theissigsche Buchhandlung, 1827.
- WÜLLNER, Franz. *Über Ursprung und Urbedeutung der sprachlichen Formen*. Münster: Theissigsche Buchhandlung, 1831.

Резюме

Слободан Павлович

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ПАДЕЖЕЙ
В »СЕРБСКОМ СИНТАКСИСЕ« ДАНИЧИЧА
(К ИСТОРИИ СЕРБСКОЙ ФИЛОЛОГИИ)

В настоящей работе рассматриваются теоретические и методологические основы исследования падежей в *Сербском синтаксисе* (1858) Джуры Даничича. Первый сербский синтаксис был написан в период развития сравнительно-исторического языкознания, когда лейтмотивом падежного синтаксиса являлось требование обнаружения общего значения падежа. До середины XIX века в изучении падежной семантики доминировала локалистическая теория падежей, согласно которой падежное значение выводилось из локальных отношений, доступных непосредственному наблюдению. Локалисты основной акцент делали на выявлении пространственных значений падежей. Даничич, очевидно, были знаком с их постулатами, а также с логико-грамматической теорией, объясняющей падеж посредством синтаксических функций. Он имплицитно разграничивал грамматические падежи (именительный, родительный и винительный), первичной функцией которых является синтаксическая, и локальные падежи (дательный, творительный и предложный), которые в первую очередь обозначают пространственные отношения.

Ключевые слова: сербский синтаксис, Джура Даничич, локалистическая теория падежей, логико-грамматическая теория падежей, грамматические падежи, пространственные падежи.